

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.016:78

О. М. Олексюк

ORCID ID 0000-0002-7785-1239

ФЕНОМЕН НАУКОВОЇ ШКОЛИ У ВИЩІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ

У статті розглядаються сутність та особливості наукової школи в системі координат вищої мистецької освіти, а також у загальному полі парадигмальної проблематики. Характеризуються ознаки ідентифікації наукових шкіл у вищій мистецькій освіті та їхні здобутки.

Ключові слова: наукова школа; вища мистецька освіта; парадигма; ідентифікація; наукове співтовариство.

Вступ. Ідентифікація наукових шкіл набуває дедалі актуальнішого значення у розвитку вищої освіти України. Серед причин, що стимулюють дослідження цієї проблеми у сфері вищої мистецької освіти, слід зазначити передусім їх ефективний вплив на розвиток концептуальних підходів, закономірностей, принципів та методів. Саме наукові школи як багатоцільові об'єднання забезпечують поряд з отриманням наукових знань «відтворення» наукової культури в наступних поколіннях учених. Водночас саме поняття «наукова школа» не набуло достатньої обґрунтованості в сучасній науковій літературі.

Варто зазначити, що в давнину будь-яка наукова школа (наприклад Академія Платона, Піфагорійська школа та ін.) об'єднувала послідовників ученого, які наслідували його ідеали і позиціонували себе в суспільстві як їх хранителі. Однак, починаючи з XVI–XVII ст., основною функцією наукової школи стало вже не просто збереження, а подальший розвиток ідей.

Певні уявлення про наукові школи формувалися і у XX ст., яке ознаменувалося перетворенням наукового пошуку на діяльність. У добу індустріалізму наукова школа перетворилася на виробниче об'єднання, основною функцією якого була організаційно-управлінська.

Сучасне інформаційне суспільство потребує уточнення змісту й структури поняття «наукова школа». Особливого значення воно набуває у сфері вищої мистецької освіти у зв'язку з необхідністю оптимізації науково-дослідницької роботи студентів та підвищення якості наукових досліджень. Це підкреслено в Законі України «Про вищу освіту» (2014 р., стаття 30). Зокрема, наголошується, що одним із найголовніших критеріїв, за якими надається статус дослідницького університету, є визнані наукові школи.

У процесі дослідження феномену наукової школи у сфері мистецької освіти ми спиралися на положення представників європейської філософії XX ст. (Макс Шелер, Імре Лакатос, Джеральд Холтон, Шмоель Ейзенштадт, Томас Кун та ін.). Серед сучасних досліджень, присвячених розв'язанню проблеми феномену наукової школи, можна виділити праці М. Бойченка, Л. Пермінової, М. Розова, Є. Рапацевича та ін. У цілому ж можна констатувати підвищення інтересу до проблеми розвитку наукових шкіл у дослідницьких університетах з боку молодих науковців і педагогів. Дослідники цієї проблеми у сфері вищої мистецької освіти (Л. Коваль, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) розглядають феномен наукової школи в контексті його перспективних напрямів розвитку.

Мета статті – обґрунтувати сутність і зміст поняття «наукова школа», розкрити ознаки ідентифікації наукової школи у вищій мистецькій освіті.

Для виявлення сутнісної характеристики наукової школи необхідно передусім провести філософський дискурс соціальних аспектів визначення цього поняття, виявити зв'язок розвитку наукового знання і типу наукової школи, а також простежити характеристики різних типів наукових шкіл.

У працях Імре Лакатоса, присвячених аналізу науково-дослідницьких програм, підкреслюється, що наукова дискретність забезпечується збереженням міцного ядра теорії. І. Лакатос вводить поняття науково-дослідницької програми, її негативної і позитивної евристики: «Якщо розглядати найзначніші послідовності теорії, то видно, що вони характеризуються неперервністю... Ця неперервність є не що інше, як розвиток дослідницької програми, початок якої може бути

закладено абстрактними твердженнями» (Лакатос І., 1995, с. 136). І. Лакатос, безумовно, був прихильником виділення в теорії стійких структур.

Із принципово інших позицій аналізував історію науки Томас Кун. Для нього наукова діяльність є заходом з яскраво вираженим аксіологічним, соціологічним, психологічним характером. Центральним місцем у концепції Т. Куна є поняття «парадигма» – наукове співтовариство, взірць, приклад. Парадигма означає всю сукупність переконань, цінностей, технічних засобів, характерних для того чи іншого співтовариства. Що таке наукове співтовариство? Передусім це сукупність людей із певними переконаннями і цінностями. Для Т. Куна основним суб'єктом наукової діяльності є не окремі учений, який успішно описує наукові факти, а співтовариство вчених. У Т. Куна ідея співтовариства характеризується так: «Учені виходять у своїй роботі з моделей, засвоєних у процесі навчання та з наступного їх викладу в літературі, часто не знаючи, які характеристики надали цим моделям статус парадигм наукового співтовариства... Немає нічого дивного в тому, що кожне наукове співтовариство має різні переконання і цінності» (Кун Т., 1977, с. 73).

Подані вище положення відіграють неабияку роль у розумінні та межах використання категорій «парадигма» і «наукове співтовариство» в системі освіти, зокрема у визначенні сутності науково-педагогічного співтовариства. Відомо, що між наукою та освітою існують онтологічні відмінності. Учені справедливо зазначають, що суб'єктом науки може бути тільки професійне співтовариство. А освіта має полісуб'єктний характер, вона як цілісність містить поряд із знаннями сутностями (зміст освіти, педагогічні теорії) і сутності матеріальні (Тхагапсоев Х. Г., 2014, с. 8-17). Виникає запитання: чи правомірно співвідносити наукову і науково-педагогічну парадигми?

Щоб відповісти на це питання, звернемося до дослідження М. Бойченка (Бойченко М., 2014, с. 7), в якому зроблені висновки щодо розвитку наукових шкіл у дослідницьких університетах. Так, зокрема, автор наголошує, що сучасна наука перестає претендувати на ціннісну нейтральність або раціональну безсторонність, але відкрито апелює до ціннісних потреб людини та свідомо акцентує свою ціннісну ангажованість. Саме такі наукові школи здобувають найбільше суспільне визнання та послідовників у наукових пошуках. Така наукова політика потребує публіки. Нею стають як читачі науково-популярних видань, так і університетська аудиторія. Так освіта знову стає сферою пріоритетних життєвих інтересів науки, але вже не для насадження догматів серед ентузіастів розуму. Досить звернутися до праці М. Малкея, щоб відчути той дух релятивізму і ціннісних запитів, який властивий сучасним науковцям із різних галузей знань (Малкей М., 1983, 253 с.). Парадигми, теми чи науково-дослідні програми – нині усе це лише різні способи ви-

разити науково-символічними засобами певну ціннісну ангажованість. Завдяки цьому університет, як осередок постмодерних наукових шкіл, стає якщо не совістю суспільства, то в усякому разі його інтелектуальним *enfant terrible* – джерелом інтелектуального і духовного неспокою.

На основі аналізу типів наукових шкіл (традиційні, модерні, постмодерні) М. Бойченко пропонує таке визначення досліджуваного феномену: «...наукова школа для нас – це не стільки соціальний доважок до певної символічної системи, скільки специфічна стійка комунікативна спільнота зі своїми специфічними цінностями» (Бойченко М., 2014, с. 7). При цьому автор підкреслює, що функціонування наукової школи неможливе без власного словника, тобто системи ключових термінів, яким надається специфічна інтерпретація. Крім того, у науковій школі однаково прийнятні як науково-дослідницька програма, так і тема чи парадигма для об'єднання вчених.

У цьому контексті увагу привертає концепція М. Розова, у якій розглядаються причини стимулювання аналізу проблеми феномену «наукова школа» в педагогічному аспекті. Серед них: 1) багаторічне існування наукових шкіл довело їх ефективний вплив на науково-технічний прогрес; 2) ефективне керування наукою, по суті, зводиться до керування науковими колективами, серед яких знаходиться і наукова школа як феномен; 3) саме наукові школи, будучи багатоцільовими об'єднаннями, забезпечують поряд із набуттям нових знань відтворення наукової культури в наступних поколіннях учених; 4) відношення наукових шкіл і наукових колективів у структурі інституалізації науки змінюється з плином часу, і тому життя наукової школи має певні часові межі (Розов М., 2007, с. 102-106). Автор пропонує ідентифікувати наукову школу за такими ознаками:

- спільність діяльності, спільність об'єкта і предмета дослідження, спільність цільових настанов, спільність ідейно-методична. Спільність критеріїв оцінки діяльності та її результатів;
- наявність лідера, автора оригінальних ідей та методів, який виконує принаймні одну з трьох ролей: харизматичну (характерна для нових шкіл), морально-організаційну (характерна для розвинутих шкіл), адміністративно-управлінську (характерна для шкіл, що існують за рахунок інституціоналізації);
- прояв ефекту саморозвитку, що базується на кооперативних принципах діяльності, постійному обміні результатами, ідеями тощо (як по горизонталі – в середині одного покоління, так і по вертикалі – між учителями й учнями);
- оптимізація процесу навчання наукової молоді і відтворення наукової культури (вважається мінімально достатньою наявністю трьох поколінь членів школи);
- здобуття широкого публічного визнання – міжнародного, державного, галузевого, регіональ-

ного, з боку інших наукових напрямів (Розов М., 2007, с. 103).

Виходячи з цих положень і ознак, здійснимо спробу охарактеризувати провідні наукові школи (школи усталеного розвитку) у вищій мистецькій освіті України. Варто зазначити, що в 90-х рр. ХХ ст. вітчизняна педагогічна наука інтенсивно розвивалася завдяки дослідженням, які, спрямовуючи наукову думку на пошук загальнолюдських вимірів мистецької освіти, відкрили шлях до становлення наукових шкіл. Ці школи широко відомі у нашій країні і за рубежом: з теорії та методики музичної освіти (О. Ростовський); з професійної підготовки майбутнього вчителя музики (Л. Коваль, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова); з педагогіки духовного потенціалу особистості в сфері мистецької освіти (О. Олексюк) та інші.

Охарактеризуємо деякі наукові школи детальніше.

Базою для розвитку наукової школи Оксани Петрівни Рудницької в 90-х рр. ХХ ст. стала лабораторія мистецької освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, де проводилися дослідження з проблем духовного розвитку і виховання особистості засобами художньої творчості. Нетрадиційність розробленої теорії виховання полягала в орієнтації на процеси реалізації світоглядного потенціалу мистецтва в освітньому просторі. Уведення в науковий обіг поняття гуманітарного світогляду свідчило про зміну орієнтирів: від абсолютизації цінностей природничих наук до визнання пріоритету цінностей гуманітарного спрямування. Результати досліджень проблеми філософії мистецької освіти, одержаних О. Рудницькою та її послідовниками, мають неоціненне значення. За змістом, тривалістю, продуктивністю впливу на розвиток мистецької освіти в Україні наукова школа О. Рудницької – явище унікальне.

У 90-х рр. ХХ ст. досить інтенсивно розвивалася наукова школа Лариси Григорівни Коваль. На сьогодні вона налічує три покоління вчених. Під науковим консультуванням Л. Коваль підготовлено цілу плеяду докторів педагогічних наук, які уже сформувавши свої наукові школи. Серед них доктор педагогічних наук, професор О. Щолокова (яскравими вихованцями її школи є О. Реброва, Л. Куненко, О. Єрьоменко та ін.) та доктор педагогічних наук, професор О. Олексюк (її школу представляють доктори педагогічних наук Г. Локарева, Я. Сверлюк, Т. Пляченко та ін.). Нові покоління вчених працюють у різних містах України, в но-

вих соціокультурних умовах, збагачуючи традиції і цінності наукової школи Л. Коваль.

Наукова школа Галини Микитівни Падалки здобула широке публічне визнання завдяки об'єднанню докторів педагогічних наук, підготовлених нею (А. Козир, Д. Юник, О. Андрейко, Р. Савченко, Л. Василенко та ін.). Основними аспектами досліджень є специфічні закономірності теорії та методики музичного навчання, обґрунтування шляхів формування знань, умінь, навичок, досвіду в різних видах музичної діяльності учнів; розробка методичних систем фахової підготовки майбутніх учителів музики.

Новизна, глибина думки та неординарність наукових підходів притаманні науковій школі Олександра Яковича Ростовського (О. Грисюк, Л. Гусейнова, О. Коваль, М. Михаськова, В. Мішедченко, В. Ревенчук, О. Щербініна та ін.). Спільним для них є прагнення до впровадження в навчальний процес ефективних технологій шкільної музичної та музично-педагогічної освіти, принципу гуманізації навчальної взаємодії, методів художньо-педагогічного спілкування, виконавської активності тощо.

Представлені школи не охоплюють усього розмаїття наукових співтовариств, які формуються і розвиваються у вищих мистецьких навчальних закладах. Проведений аналіз дав змогу охарактеризувати феномен наукової школи як утілення стійких комунікативних спільнот, показати інваріантні особливості різних науково-педагогічних шкіл за ознаками спільності діяльності, цільових настанов, наявності лідера та здобуття широкого публічного визнання.

Таким чином, механізм виникнення нової школи – це диференціація «старої школи», або інтеграція навколо нового напрямку дослідження. Ми повністю погоджуємося з думкою М. Бойченка (Бойченко М. І., 2014, с. 5-8) про те, що парадигми Томаса Куна «відшукуються» шляхом вивчення системної організації пізнавальної групи або ж авторитетних взірців досліджень, що використовуються як пошукові моделі нового. Вирішальну роль у цьому відіграє спільність цільових настанов, науково-методична спільність критеріїв оцінки діяльності, а найголовніше – наявність лідера, автора оригінальних ідей і методів. Неабияку роль у розвитку наукових шкіл відіграє їх ефективний вплив на мистецький освітній процес. Саме наукові школи в системі вищої мистецької освіти забезпечують відтворення науково-педагогічної культури в наступних поколіннях учених.

Література

1. **Бойченко М. І.** Розвиток наукових шкіл у дослідницьких університетах // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / М. І. Бойченко ; гол. ред. М. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 8. – 297 с. – С. 5–8.
2. **Кун Т.** Структура наукових революцій / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
3. **Лакатос І.** Методологія наукових дослідницьких програм / І. Лакатос // Вопросы философии. – 1995. – № 4. – С. 135–154.
4. **Малкей М.** Наука и социология знания / Майкл Малкей ; пер. с англ. А. П. Великовича. – М. : Прогресс, 1983. – 253 с.

5. **Рапацевич Е. С.** Педагогика : Большая современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич ; сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
6. **Розов М.** Понятие «научная школа» и проблема финансирования науки в России / М. Розов // Педагогика. – 2007. – № 8. – С. 102 – 106.
7. **Тхагапсоев Х. Г.** Парадигмальный подход в образовании: к проблеме становления / Х. Г. Тхагапсоев // Педагогика. – 2014. – № 5. – С. 8–17.
8. **Холтон Дж.** Тематический анализ науки / Дж. Холтон. – М.: Прогресс, 1981. – 283 с.
9. **Jacob W.J.** Interdisciplinary trends in higher education [Электронный ресурс] / W. J. Jacob // Palgrave Communications 1, Article number: 15001 (2015). – doi:10.1057/palcomms.2015.1. – Режим доступа: <http://www.palgrave-journals.com/articles/palcomms20151>

References

1. **Boychenko M.** Development of scientific research in universities schools // Historical and pedagogical studies, scholarly journal / M. Boychenko; Chap. ed. MM Demyanenko. – Kiev: Izd NPU. M.P.Dragomanov, 2014. – Vol. 8. - 297 p. – P. 5-8. (in Ukrainian)
2. **Kuhn T.** The Structure of Scientific Revolutions / T. Kuhn. – Moscow: Progress, 1977. – 300 p. (in Russian)
3. **Lakatos I.** Methodology of Scientific Research Programs / I. Lakatos // Problems of Philosophy. – 1995. – № 4. – P. 135-154. (in Russian)
4. **Mulkey M.** Science and sociology of knowledge / Michael Mulkey; per. from English. AP Velikovich. – Moscow: Progress, 1983. – 253 p. (in Russian)
5. **Rapatsevich E. S.** Pedagogy: A modern encyclopedia / E. Rapatsevich; Comp. E.S. Rapatsevich. – Minsk : The modern word, 2005. – 720 p. (in Russian)
6. **Rozov M.** Concept of “scientific school” and the problem of financing of science in Russia / M. Rozov // Pedagogy. – 2007. – № 8. – P. 102-106. (in Russian)
7. **Tkhagapsoev H.G.** Paradigm approach in education: the problem of formation / H.G. Tkhagapsoev // Pedagogy. – 2014. – № 5. – P. 8-17. (in Russian)
8. **Holton J.** Thematic analysis of science / J. Holton. – Moscow: Progress, 1981. – 283 p. (in Russian)
9. **Jacob W.J.** Interdisciplinary trends in higher education [Электронный ресурс] / W. J. Jacob // Palgrave Communications 1, Article number: 15001 (2015). – doi:10.1057/palcomms.2015.1. – Режим доступа: <http://www.palgrave-journals.com/articles/palcomms20151> (in English)

О. Н. Олексюк. ФЕНОМЕН НАУЧНОЙ ШКОЛЫ В ВЫСШЕМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматриваются сущность и особенности научной школы в системе координат высшего художественного образования, а также в общем поле парадигмальной проблематики. Характеризуются признаки идентификации научных школ в высшем художественном образовании и их достижения.

Ключевые слова: научная школа; высшее художественное образование; парадигма; идентификация; научное сообщество.

О. М. Oleksyuk. THE PHENOMENON OF SCIENTIFIC SCHOOL AT HIGHER ART EDUCATION

The article deals with the essence and peculiarities of the scientific school in the coordinate system of higher art education, also in the field of paradigmatic perspective. Characterized by the identification characteristics of scientific schools in higher arts education and their achievements. Conducted historical digression into the problem of determining the nature, structure and characteristics of the scientific school at different stages of social development. Based on the analysis of modern concepts' identification of scientific schools described the major trends in reproduction research culture in the scientific community. The article highlights leading scientific schools at art education since the time of independence of Ukraine. It is emphasized that the mechanism of occurrence of a new school is the differentiation of the old school or the integration around a new direction of research. Paradigms of Thomas Kuhn “found” by studying the system's organization of cognitive group or reputable research samples, which are used as new search models. A crucial role is played by the commonality of aims, scientific-methodological commonality of evaluation criteria and the most importantly is the presence of a leader, the author of the original ideas and methods. A significant role in the development of scientific schools is their influence on art education. Scientific schools in higher arts education provide the reproduction of scientific-pedagogical culture in the next generation of scientists.

Keywords: scientific school; higher art education; paradigm; identification; the scientific community.

Рецензенти

Мартиненко С. М. – д. п. н., проф.

Черкасов В. Ф. – д. п. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 17.03.15

Прийнято до друку 23.05.15